

Tekenen in de tijd 242

10-16 maart 2024

Zondag opende de koning het Nationaal Holocaustmuseum. Het protest tegen de aanwezigheid van de Israëlische president Herzog maakt volgens Erik Borgman duidelijk hoe moeilijk het herdenken van elkaars lijden is. Dit is volgens hem echter essentieel voor de toekomst.

Zondag 10 maart opende koning Willem-Alexander het Nationaal Holocaustmuseum. Wat mij betreft een gebeurtenis van fundamenteel belang. 79 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog worden eindelijk de gevolgen in Nederland van de poging van de nazi's om het Joodse volk uit te roeien, op beredeneerde en samenhangende wijze tentoongesteld. Ruim honderdduizend Nederlandse Joden werden vermoord, 73 procent van de Nederlandse Joden die zo'n veertig procent van de Nederlandse oorlogsslachtoffers uitmaakten. De opzet van de nazi's is in hoge mate geslaagd en het is een wonder dat het Joodse leven in Europa na de oorlog opnieuw tot stand kwam. Hierin speelde de stichting van de staat Israël een grote rol. Dat gaf de zekerheid dat als de situatie opnieuw bedreigend zou worden, Joden een land zouden hebben waar ze heen konden (vgl. Tekenen van de Tijd 197: www.huisvandominicus.nl/wp-content/uploads/2023/05/Tekenen-in-de-Tijd-197.pdf).

Tijdens de bijeenkomst ter gelegenheid van de opening van het museum in de Portugese Synagoge in Amsterdam was er voluit aandacht voor de verschrikkingen die in Nederland plaatsvonden. Deze werden tegelijkertijd in internationaal perspectief geplaatst. Met name de toespraak van de Oostenrijkse president Alexander Van der Bellen was opmerkelijk. Met een verwijzing naar zijn landgenoot Seyss-Inquart, de eerst verantwoordelijke voor de Jodenvervolging in Nederland, erkende hij de historische schuld van Oostenrijk aan de Shoah. Manuela Schwesig, voorzitter van de Duitse Bundestag, zag in de massale protesten in Duitsland van de afgelopen maanden tegen extreemrechts een erkenning van de bijzondere verantwoordelijkheid van haar land. Het is de bedoeling dat het museum helpt om ervoor te zorgen dat zoiets als de Shoah 'nooit meer' gebeurt. De terroristische aanval van Hamas op Israël en de nietsontziende oorlog van Israël in Gaza, evenals de reacties erop maken echter duidelijk hoe lastig deze boodschap te interpreteren is. Want wat is werkelijk analoog aan de aanloop naar de Shoah vandaag de dag. Is dat het anti-Israëlische geweld van Hamas of het Israëlische optreden in Gaza? Ikzelf zou zeggen: geen van beide, maar tijdens de opening van het museum stonden voor- en tegenstanders van beide visies op straat echter tegenover elkaar.

Het begon toen bekend werd dat de Israëlische president Yitzhak Herzog zou spreken bij de opening van het Holocaustmuseum. Hij heeft in het kader van de oorlog in Gaza onder meer gezegd dat Israël in de oorlog geen onderscheid zal maken tussen Hamasstrijders en Palestijnse burgers. Dit wordt gezien als een oproep tot schending van het oorlogsrecht, ook door groepen in Israël zelf. Er werd tegen zijn komst geprotesteerd, maar Emile Schrijver, algemeen directeur van het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam, stelde dat Herzog niet als politicus was uitgenodigd, maar als president van het land waarmee veel van de overlevenden een bijzondere band hebben en dat bovendien de verwezenlijking van het museum op allerlei manieren heeft ondersteund. De uitnodiging om bij de opening te spreken, bleef staan. Tegenstanders legden zich er niet bij neer en protesteerden op zondagmorgen zo dicht mogelijk bij de Portugese Synagoge en probeerden door hard te schreeuwen tot de deelnemers aan de openingsceremonie door te dringen. Ik kan daar niet anders in zien dan minachting voor de andere deelnemers, inclusief de overlevenden van de Shoah en hun nabestaanden. Een herdenking van een honderdduizendvoudige moord wordt gereduceerd tot de vraag of één van de deelnemers daar wel terecht bij is. Ik heb groot respect voor Partij van de Arbeid-politicus Lodewijk Asscher, die van Joodse afkomst is en op X schreef:

Het was een indrukwekkende en ontroerende opening van het #holocaustmuseum in de Portugese synagoge. Het verdriet voelbaar. Mijn gedachten bij mijn vader. Sommigen stoorden zich aan het geluid van de demonstraties, mij vervult het met dankbaarheid in een vrije democratie te leven.

Bij mij echter overheerste de ergernis en de schaamte voor mijn landgenoten die niet kunnen begrijpen dat de plicht om respect te hebben voor elkaars diepe en traumatische pijn voorrang moet hebben op het recht te demonstreren.

Nu is de gedachtenis aan de Shoah altijd gepolitiseerd. Israël doet het voortdurend en Herzog deed het tot in de Portugese Synagoge. Hij noemde het Holocaustmuseum een herinnering aan 'de gruwelen die voortkomen uit antisemitisme' en stelde vast dat haat en antisemitisme momenteel wereldwijd bloeien. Met de zinswending "nooit meer" is nu', legde hij een verband tussen de deportatie van Joden uit Nederland en wat er op 7 oktober 2023 in Israël gebeurde. Hij droeg een geel lintje, symbool van de solidariteit met de gijzelaars. Hij eerde in zijn toespraak Kees en Amanda Vissers, twee gereformeerde Nederlanders uit Bussum die het jonge Joodse echtpaar Andries/Asher en Leni/Rivka Hofman hebben gered door ze onder de planken van hun vloer te verbergen. Hun zoon Yona, geboren in Nederland in 1946, was met zijn vrouw Leah in de synagoge aanwezig. Maar hij wees er met name op dat hun zoon, majoor Yitzar Hofman, ruim een maand geleden in Gaza is gesneuveld terwijl hij Israël verdedigde, suggererend dat de strijd tegen de nazi's en de strijd in Gaza in elkaars verlengde zouden liggen. Lijnrecht hiertegenover stond een demonstrant op het Waterlooplein die voor het NOS-journaal zei, dat je niet iemand kunt laten spreken bij de opening van een Holocaustmuseum die bezig is te doen waar het museum nu juist tegen waarschuwt. Bedoeld werd de genocide die Israël nu voltrekt in Gaza.

Coronamaatregelen zijn vergeleken met de Jodenvervolging en we hebben demonstraties gezien waarbij boeren van Farmers Defence Front Jodensterren droegen. Dit is buiten elke proportie, maar het is niet onlogisch. De slogan 'nooit meer' – 'nooit meer Auschwitz, zegt men meestal, maar 'Auschwitz' staat daarbij symbool voor de hele Shoah – waarop West-Europa zich vanaf de jaren 1970 verenigd heeft, zorgt ervoor dat de beschuldiging bij te dragen aan de terugkeer van deze ongekende ramp, een individu of een groep tot absolute vijand verklaard. Daar moet niet mee worden gepraat en die moet je zelfs niet laten praten. Die moet je de mond snoeren. Terwijl mensen en groepen het recht op het delen van hun eigen verhaal ontzeggen een belangrijke stap is op weg naar de ontmenselijking. Het hun verhaal laten doen is vaak de enige manier om tot elkaar te komen. Het conflict in het Midden-Oosten is vooral daarom zo onoplosbaar, omdat Israël niet erkent dat de vestiging van de zionistische staat voor Palestijnen betekende dat zij van huis en haard verdreven werden. Palestijnse organisaties weigeren op hun beurt te erkennen dat de vestiging van Israël voor de uit Europa komende Joden geen daad van imperialisme was, maar veiligheid schiep en de mogelijkheid bood zich mentaal enigszins te herstellen van wat er gebeurd was. Het helpt niet om de ander consequent tot dader te maken en jezelf te zien als slachtoffer. Alleen werkelijk inzicht in het lijden van anderen en erkenning van de eigen schuld daaraan kan tot betekenisvolle verandering leiden. Dit geldt in het geval van Israël-Palestina bij uitstek ook voor ons in het Westen. De spanningen daar zijn een gevolg van de Shoah en de wijze waarop gedacht is anderen voor de gevolgen ervan te laten opdraaien. De Shoah heeft echter plaatsgevonden in Europa door toedoen van Europeanen. In plaats van door de slogan 'nooit meer', die suggereert dat de geschiedenis tot een eind is gekomen maar opnieuw kan beginnen, zouden we ons moeten laten leiden door de richtlijn 'waar nog steeds?' Ook dan komt het wereldwijde en opnieuw groeiende antisemitisme zeker in beeld, maar ook het almaar voortgaande geweld in het Midden-Oosten. Bestrijding betekent dan niet steeds weer nieuwe

partijen beschuldigen dat zij een herhaling van de Shoah naderbij brengen, maar zich inspinnen voor een voortgang van de verwerking en het herstel.

Tijdens de openingsplechtigheid van het Holocaustmuseum klonk muziek uit uiteenlopende tradities. Onder meer het 'Erbarme dich' uit de Matthäuspassion werd gezongen. Daarvan luidt de tekst:

Erbarme Dich, mein Gott, um meiner Zähren Wille, schaue hier, Herz und Auge weint vor dir bitterlich ('Erbarm U, mijn God, omwille van mijn tranen, zie hier, hart en oog wenen bitter voor u').

Dit koraal is in de context van de Matthäuspassion een reactie op het verraad van Petrus. Deze herinnert zich dat Jezus voorspeld had dat hij Hem zou verloochenen en begrijpt dat dit nu is gebeurd. Hij huilt dan bitter, zoals het Matteüsevangelie (26,75) zegt. Dit laat de librettist Picander echoën in het 'Erbarme Dich' als uitdrukking van de gemoedstemming van Petrus, om bij de luisteraars een vergelijkbare emotie op te roepen van schuld, spijt en verlangen naar vergeving.

Zittend voor de televisie stemde alles in mij hier spontaan mee in. Ik dacht daarbij aan het evangelie van deze zondag, waarin Jezus onder meer tegen de farizeeër Nicodemus zegt: 'Evenals Mozes in de woestijn de slang omhoog geheven heeft, zo moet ook de Mensenzoon omhoog worden geheven, zodat iedereen die gelooft, in Hem eeuwig leven bezit (Johannes 3,14-15). Jezus geeft hier een beeld van zijn eigen kruisdood. Gekruisigd wordt Hij omhoog geheven als slachtoffer van de wijze waarop de wereld is ingericht. Zo houdt Hij ons de spiegel voor van de logica van schuld en lijden waarin wij gevangen zitten, zodat wij kunnen zien wat wij aanrichten en gaan verlangen om zelf te veranderen opdat de wereld verandert. De Shoah houdt ons wat mij betreft uiteindelijk een vergelijkbare spiegel voor. De wereld waarin Auschwitz kon gebeuren en dus weer kan gebeuren, kan alleen worden gered door een kracht die haar op een radicaal ander spoor zet en dat kan weer alleen als wij de noodzaak daartoe inzien. Want het licht dat nodig is, is gekomen, zegt Jezus bij Johannes, 'maar de mensen beminden de duisternis meer dan het licht' (vers 19). Vergeef ons gedurige verraad en zet ons op uw spoor. Niet om ons, maar om uw Naam: Erbarme Dich!

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus

De opening van het Holocaustmuseum is hier terug te zien: https://npo.nl/start/serie/nos-opening-nationaal-holocaustmuseum/seizoen-1/nos-opening-nationaal-holocaustmuseum_1/afspelen.